

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 375 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми предмета злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Виділяються та характеризуються його ознаки, формулюється дефініція поняття «неправосудний вирок».

Ключові слова: предмет злочину, вирок, неправосудний вирок, протидія.

В статті рассматриваются проблемы предмета преступления, предусмотренного ст. 375 УК Украины, выделяются и характеризуются его признаки, формулируется дефиниция понятия «неправосудный приговор».

Ключевые слова: предмет преступления, приговор, неправосудный приговор, противодействие.

The article deals with the problem of the object crime under Art. 375 Criminal Code of Ukraine, isolated and characterized its features, is formulated definition of the term illegal sentence.

Key words: the object crime, sentence, illegal sentence, resistance.

Предметом злочину, передбаченого ст. 375 Кримінального кодексу України (у подальшому – КК України) є, в тому числі, неправосудний вирок. В теорії кримінального права приділялася і приділяється певна увагу визначенню предмета як ознаки складу злочину у цілому та предмета злочину, передбаченого ст. 375 КК України зокрема. Відповідні проблеми досліджували А.В. Галахова, С.Є. Дідик, О.Ю. Карташов, О.О. Кваша, М.Й. Коржанський, Є.В. Лашук, Л.В. Лобанова, В.О. Навроцький, Ш.С. Рашковська та інші вчені-криміналісти. Однак, у їх працях не пропонуються найбільш істотні ознаки завідомо неправосудного вироку як предмета злочину, передбаченого ст. 375 КК України. Тому спробуємо їх з'ясувати та запропонувати дефініцію поняття «неправосудний вирок». Його правильне визначення здатне сприяти (разом з іншими заходами) протидії суддівському свавіллю. Однак, як слушно зазначає О.М. Костенко, чинний в Україні порядок перевірки судових актів не сприяє протидії суддівському свавіллю. Зокрема, перевіряюча інстанція не наділена повноваженнями (обов'яз-

ком і правом) при виявленні ознак постановлення завідомо неправосудного акта повідомляти про це прокуратуру для вирішення питання про кримінальне переслідування винних¹. Наголошує на цій проблемі і С. Василюк, зазначаючи, що представники судової влади не те, що не можуть робити таких висновків, а, навпаки, «... систематично замовчують зловживання суддів, кваліфікуючи їх як безневинні судові помилки. В результаті цього масмо «викривлене правосуддя»². З цього приводу висловив свою думку і А.О. Селіванов «...судді психологічно не готові принципово ставитись до оцінки негативних явищ у суддівській діяльності, оскільки вони, таким чином, стають суддями «у своїх власних справах». Працюючи у суддівському корпусі, судді виявляються пов'язаними взаєминами корпоративної підтримки та поблажливості щодо наявних і можливих порушень матеріального чи процесуального права. За таких умов навряд чи варто сподіватися, що суспільство взмоє якнайскоріше позбутися негативних явищ у суддівській діяльності»³.

В теорії кримінального права, як правило, вказується, що предметом злочину є речі матеріального світу⁴, речі (фізичні утворення)⁵, об'єкти зовнішнього світу⁶. Однак, на сьогодні відбувається ревізія цієї дефініції та розуміння сутності предмета злочину, оскільки вона не повністю відповідає реаліям сьогодення. Адже якщо виходити з того, що предметом злочину є лише річ матеріального світу, то до відповідної ознаки складу злочину не можна віднести ні інформацію, ні право на майно, ні дії майнового характеру тощо. Більш аргументованим підходом до визначення поняття предмета злочину вважаємо точку зору Є. В. Лашука, який вказує, що «предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння»⁷. У цілому підтримуємо висловлену точку зору, оскільки вона дозволяє більш широко трактувати предмет злочину як ознаку складу злочину, включаючи у нього не лише речі матеріального світу, а будь-які інші матеріальні цінності, з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння (зокрема, об'єкти тваринного світу, комп'ютерну інформацію тощо). Є. В. Лашук, характеризуючи предмет злочину у цілому, поділяє його на види за різними критеріями. Зокрема, за соціально-економічними властивостями цей науковець виокремлює інформацію (відомості, документи), яка за режимом доступу до неї поділяється на інформацію з відкритим доступом, з обмеженим доступом та конфіденційну інформацію. При цьому Є.В. Лашук пропонує відносити предмет злочину, передбачений ст. 375 КК України, до першого виду, тобто, до інформації з відкритим доступом. Повністю погоджуємося з ним, оскільки у вирокі міститься інформація, яка відображена у відповідному процесуальному документі. Відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства вирок проголошується публічно (навіть якщо справа повністю або частково розглядалася у закритому судовому засіданні), а тому відповідна інформація належить до інформації з відкритим доступом.

В теорії кримінального права по-різному визначають зміст поняття «неправосудний вирок». Зокрема, на думку В. О. Навроцького цей предмет злочину характеризується двома ознаками: об'єктивною та суб'єктивною. Об'єктивна ознака полягає у тому, що такий вирок не відповідає вимогам закону та фактичним обставинам справи (вимогам законності і обґрунтованості). Крім цього, завідомо не-

правосудний вирок має характеризуватися і суб'єктивною ознакою – про це повинно бути точно, достовірно відомо судді, який його виносить⁸. Як вважає О. Ю. Карташов, неправосудність вироку – це його невідповідність (в будь-якій частині) фактичним обставинам юридичного конфлікту, що підлягає судовому розгляду, що виражається у неправильному застосуванні норм матеріального та (або) процесуального права⁹. С. Є. Дідик вважає, що вирок суду є неправосудним, якщо він не відповідає вимогам закону та є необґрунтованим. «Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин у справі, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Неправосудність відповідного судового акта прямо пов'язана з суттєвим порушенням прав і свобод особи або інтересів правосуддя в цілому»¹⁰. На думку Ш. С. Рашковської, неправосудність – це незаконність і необґрунтованість судового акта, що є наслідком завідомо неправильного застосування суддями закону і завідомо неправильної оцінки фактичних обставин справи¹¹. О. О. Кваша вважає, що неправосудним слід вважати такий судовий акт, який не відповідає вимогам законності й обґрунтованості, що може полагати у неправильному застосуванні норм матеріального права, порушенні положень Конституції України, норм процесуального права чи невідповідності висновків суду фактичним обставинам справи¹². У теорії кримінального права зазначається, що в одному судовому акті можуть бути наявні одночасно кілька ознак неправосудності. І. Б. Малиновський пропонує керуватися двома критеріями: 1) юридичним – невідповідність чинному законодавству; 2) фактичним – невідповідність встановленим фактичним даним¹³. У першому випадку судовий акт винесений з порушенням норм процесуального чи матеріального права, у другому висновки, що містяться в судовому акті, не відповідають встановленим по справі фактичним даним.

Визначення будь-якого поняття має даватися з урахуванням його істотних ознак, які можна з'ясувати на підставі аналізу слів, які входять у термінологічний зворот «неправосудний вирок», а також з врахуванням кримінально-процесуального законодавства. Насамперед, спробуємо з'ясувати значення слова «неправосудний» та терміна «вирок», які утворюють відповідний термінологічний зворот. Термін «вирок» належить до правових міждисциплінарних, оскільки використовується у декількох галузях права та має юридичне походження з кримінально-процесуального права. Вирок суду ? це рішення суду першої чи апеляційної інстанції про винність або невинність підсудного у скоєнні злочину і застосування або незастосування до нього покарання. Вирок має бути справедливим, законним і обґрунтованим. Вирок може бути обвинувальним або виправдувальним¹⁴.

Слово «неправосудність» не визначається в жодному тлумачному словнику. Воно не використовується і в КПК України. Це дає підстави окремим науковцям пропонувати включення в цей кодекс такої підстави зміни або скасування вироку, як винесення суддею неправосудного вироку¹⁵. Але, в цьому не має ніякого сенсу, оскільки відповідні підстави для зміни або скасування вироку вже передбачені в КПК України, незважаючи на те, що відповідний термін у ньому не використовується. Окрім того, неправосудність об'єднує в собі всі підстави, які визначені законодавцем для його зміни або скасування (в апеляційному, касаційному порядку або в порядку виключного провадження). Ними визнаються (статті 367-372, 398, 400-5 КПК України): 1) однобічність або неповнота дізнання, досудового чи

судового слідства; 2) невідповідність висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи; 3) істотне порушення кримінально-процесуального законодавства; 4) неправильне застосування кримінального закону; 5) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого. Специфічною підставою для перегляду вироку, який набрав законної сили в порядку виключного провадження є встановлення нововиявлених обставин (зловживання суддів під час провадження у справі, якщо воно встановлено вироком, що набрав законної сили, або за неможливості постановлення вироку – матеріалами розслідування (ст. 400-5 КПК України), а одна з обставин дещо уточнена, адже зазначається, що неправильне застосування кримінального закону та істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону для того, щоб бути підставою для перегляду вироку повинні істотно вплинути на правильність судового рішення. Отже, відповідні підстави можуть бути згруповані у такі, що характеризують вирок суду як незаконний та (або) необґрунтований. Тому і неправосудність як термін характеризується тим, що відповідне судове рішення має бути незаконним (вирок постановлений з істотним порушенням кримінально-процесуального законодавства та (або) з неправильним застосуванням закону про кримінальну відповідальність) та (або) необґрунтованим (висновки суду є односторонніми або якщо має місце неповнота дізнання, досудового чи судового слідства; висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи, які викладені у вирокі; призначене покарання не відповідає тяжкості злочину та особі засудженого). У випадку, якщо вирок суду є незаконним та необґрунтованим, то, на нашу думку він є і несправедливим. Незаконність вироку порівняно з КПК України дещо уточнена у постанові № 1 Пленуму Верховного Суду України від 19 січня 2001 року «Про стан здійснення правосуддя у 2000 р. та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України»¹⁶, в якій вказується, що основними причинами постановлення незаконних і необґрунтованих судових рішень є порушення судами норм процесуального та матеріального права, а подеколи ? і окремих положень Конституції України.

У кримінальному законодавстві держав пострадянського простору по-різному позначається предмет злочину, аналогічний тому, що передбачений у ст. 375 КК України. У більшості з них використовується термінологічний зворот «неправосудний вирок» (ст. 307 КК Республіки Молдова, ст. 352 КК Республіки Вірменія, ст. 328 КК Республіки Киргизстану, ст. 198 КК Республіки Туркменістан, ст. 305 КК Російської Федерації, ст. 295 Азербайджанської Республіки, ст. 395 КК Республіки Білорусь, ст. 350 КК Республіки Казахстан, ст. 231 КК Республіки Узбекистан, ст. 169 КК Республіки Естонія), однак, у ст. 336 КК Республіки Грузія, ст. 291 Латвійської Республіки, ст. 349 КК Республіки Таджикистан вживається термінологічний зворот «незаконний вирок». Вдалим є перше найменування предмета злочину, передбаченого ст. 375 КК України, оскільки, як було зазначено вище, неправосудний вирок може бути як незаконним, так і необґрунтованим. А тому термінологічний зворот «незаконний вирок» обмежуватиме зміст поняття, що ним позначається.

Ще одне питання, яке потрібно з'ясувати, характеризує неправосудність вироку, це те, якої частини цього процесуального документа стосується відповідне поняття. Адже, як відомо, вирок складається зі описової, резолютивної та мотивувальної частин. Всі вони взаємно пов'язані та складають нерозривне ціле. А тому вирок суду визнається неправосудним у цілому, незалежно від то-

го, в якій частині вироку будуть виявлені його незаконність та (або) необґрунтованість. Проте, неправильність у мотивувальній частині вироку не може бути підставою для визнання його неправосудним, оскільки у цій його частині наводяться аргументи на користь вже прийнятого рішення, яке викладене в резолютивній частині вироку. А тому неправильне мотивування у вироку не може бути самостійним випадком визнання його неправосудним.

Також слід звернути увагу на таке питання, як врахування при визнанні вироку неправосудним його впливу на вирішення справи по суті. Як було зазначено вище, КПК України вказує, що відповідні порушення мають бути істотними, тобто, суттєво вплинули на правильність судового рішення. Науковці також звертають увагу на що обставину і зазначають, що неправосудність судового акта повинна бути зумовлена суттєвим порушенням матеріального чи процесуального закону, що впливає на вирішення справи по суті. Несуттєві (формальні) порушення норм процесуального законодавства при розгляді справи судом, які не утискають і не позбавляють прав і законних інтересів громадян і суспільних інтересів, не дають підстави розглядати такі судові акти як неправосудні¹⁷. Окремі науковці також відзначають, що грубе порушення процесуальних норм суддею (порушення права на захист та ін.), які не спричинили засудження невинного, хоч і є підставою для скасування вироку через його незаконність, не охоплюються складом злочину, що передбачає відповідальність за постановлення неправосудного акта¹⁸. Повністю підтримуємо висловлену точку зору і вважаємо, що підставою для визнання вироку неправосудним є істотне порушення норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства, які вплинули на вирішення кримінальної справи по суті.

С.Є. Дідик вважає, що «питання про кримінальну відповідальність суддів за постановлення завідомо неправосудного рішення може ставитись лише за наявності відповідного рішення апеляційної або касаційної інстанції про скасування чи зміну неправосудного рішення або про закриття справи (глави 30, 31 КПК України)»¹⁹. Вказана точка зору цілком аргументована, адже відповідно до п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13 червня 2007 року «Про незалежність судової влади»²⁰ та ст. 124 Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України і тому вважаються законними, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом, у межах провадження справи, в якій вони ухвалені. Виключне право перевірки законності та обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством. Тому існує необхідність ще до порушення кримінальної справи отримати рішення апеляційного чи касаційного суду про скасування вироку, рішення, ухвали або постанови, що є предметом цього злочину. Бажано, щоб таке рішення містило прямий висновок про неправосудний характер скасованого судового акта²¹.

Враховуючи вище викладене, можна виокремити такі істотні ознаки поняття «неправосудний вирок»: 1) це рішення суду першої чи апеляційної інстанції про винність або невинність підсудного у скоєнні злочину і застосування або незастосування до нього покарання; 2) у ньому міститься інформація з відкритим доступом; 3) відповідний вирок є незаконним, необґрунтованим та несправедливим; 4) полягає в односторонності, неповноті дізнання, досудового чи судового слідства, невідповідності висновків суду фактичним обставинам справи, призначенні пока-

рання, яке не відповідає тяжкості злочину та особі засудженого, неправильно застосованні кримінальних, кримінально-процесуальних норм, а також Конституції України; 5) відповідна інформація повинна істотно вплинути на правильність судового рішення та на вирішення справи по суті; 6) щодо вироку є рішення апеляційної або касаційної інстанції про скасування чи зміну неправосудного вироку або про закриття кримінальної справи.

Отже, неправосудний вирок як предмет злочину, передбачений ст. 375 КК України – це рішення суду першої чи апеляційної інстанції про винність або невинність підсудного у скоєнні злочину і застосування або незастосування до нього покарання, яке вміщує інформацію з відкритим доступом, що істотно вплинула на правильність судового рішення та на вирішення справи по суті, у зв'язку з чим воно є незаконним, необґрунтованим та несправедливим (полягає в односторонності, неповноті дізнання, досудового чи судового слідства, невідповідності висновків суду фактичним обставинам справи, призначенні покарання, яке не відповідає тяжкості злочину та особі засудженого, неправильно застосованні кримінальних, кримінально-процесуальних норм, а також Конституції України), щодо якого є рішення апеляційної або касаційної інстанції про скасування чи зміну неправосудного вироку або про закриття кримінальної справи.

1. Судовий захист прав людини в Україні і проблеми кримінальної юстиції / Костенко О.М., Нагребельний В.П., Кваша О.О. та ін. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – С. 10–11. 2. Василюк С. Судова помилка: досконалий питання // Українське право. – 2007. – №1 (20). – С. 209. **3. Селіванов А.О.** Вдосконалення механізму дисциплінарної відповідальності суддів та його науково-практичне осмислення // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 4(56). – С. 45. **4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоночко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В. Я. Тація.** – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 106. **5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін. / [За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – С. 89. 6. Фріс П.Л.** Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навч. закладів. – К.: Атіка, 2009. – С. 137. **7. Лащук Є.В.** Предмет злочину в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – К., 2005. – С. 4–8. **8. Навроцький В.О.** Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – С. 543–544. **9. Карташов А.Ю.** Уголовная ответственность за вынесение заведомо неправосудных приговора, решения или иного судебного акта: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08. – Ставрополь, 2004. – С. 3. **10. Дідик С.Є.** Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних дій судді як спеціального субекта злочину: Дис... канд. юр. наук. – К., 2009. – С. 124–125. **11. Рашиковская Ш.С.** Преступления против социалистического правосудия: Лекции для студентов ВЮЗИ / Отв. ред. А. Н. Васильев. ? М., 1957. – С. 12. **12. Кваша О.О.** Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали чи постанови // Правова держава. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 17. – С. 208. **13. Уголовное право: Особенная часть / Под общ. ред. Л.Д. Гауфмана, С.В. Максимова.** – М., 1999. – Т. 2. – С. 343. **14. Юридична енциклопедія: в 6 т. / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; ред. кол.: Ю.С. Шемшученко та ін. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 406–408. 15. Егоров В.** Судьи должны избираться народом // Российская юстиция. – 2004. – № 4. – С. 11. **16. Вісник Верховного Суду України.** – 2001. – № 1 (28). – С. 2. **17. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева.** – М.: Изд. группа Норма-Инфра-М, 1999. – С. 770. **18. Уголовное право России. Часть Особенная: Учебник для вузов / Отв.**

ред. Л.Л. Кругликов. – М.: БЕК, 1999. – С. 702. **19.** Дідик С.Є. Цит. праця. – С. 129. **20.** [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0008700-07.html>. **21.** Методичні рекомендації щодо особливостей початкового етапу провадження у кримінальних справах за фактами постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудних вироків, рішень, ухвал або постанов (ст. 375 КК України). – К., 2008. – С. 2.